

استاندارد

- هدف های رفتاری : پس از پایان این فصل از فراگیرنده انتظار می رود که :
- استاندارد را تعریف کند.
 - فواید استاندارد را شرح دهد.
 - انواع استانداردها را از لحاظ قلمرو جغرافیایی نام ببرد.
 - انواع استانداردها را از لحاظ قلمرو جغرافیایی تعریف کند.
 - مهم ترین سازمان هایی را که استانداردهای بین المللی را وضع می کنند، نام ببرد.
 - تاریخچه سازمان هایی را که استانداردهای بین المللی را وضع می کنند، بیان کند.
 - درجه بندی را تعریف کند.
 - نظارت بر اجرای استاندارد را توضیح دهد.
 - ایران کد و محاسن آن را برای فعالان بازار توضیح دهد.
 - برند و برندسازی را تعریف کند.
 - برند حلال و مقدمات لازم برای موفقیت آن را شرح دهد.

تعریف استاندارد

سازمان جهانی استاندارد، استاندارد کردن را چنین تعریف کرده است : «استاندارد کردن عبارت است از تنظیم و به کار بستن قواعدی به منظور اجرای منظم یک فعالیت معین با در نظر گرفتن شرایط عملی و نیازمندی های ایمنی».

در لایحه اصلاحیه قانون مؤسسه استاندارد ایران، تعریف استاندارد چنین آمده است : «استاندارد عبارت است از مجموعه ای از قواعد، مقررات، اصول، نظام ها، نیازمندی ها، شرایط، معیارها، مقیاس ها، فرآورده، کمیّت، کیفیت، اندازه، واژه، مفهوم، نشانه، طرح، عمل، کاربرد، شکل، وضع

روشن یا خدمات معین».

به طور کلی، می توان گفت: استاندارد کردن عبارت است از تعیین محدودیت های اساسی برای تولید کالاها به گونه ای که کالاها تولید شده شکل و ویژگی های یکنواخت داشته باشند. استانداردها منعکس کننده نیازهای بازار و خواسته های مصرف کنندگان هستند. مثلاً پیچ لامپ ها باید چنان ساخته شود که متناسب با سریچ های موجود در ساختمان ها و مراکز مصرف باشد و مصرف کننده با خرید لامپ، از هر مارکی، بتواند رفع نیاز کند.

هدف استاندارد

سازمان جهانی استاندارد، هدف استاندارد را پیشبرد اقتصاد جامعه معرفی کرده است. در لایحه اصلاحیه قانون مؤسسه استاندارد، هدف استاندارد به شرح زیر مطرح شده است: ایجاد هماهنگی در فعالیت ها، تفاهم در ارتباطات، صرفه جویی همه جانبه در اقتصاد ملی، بهبود در امر بهداشت و بهزیستی، ایمنی و رفاه عمومی، تسهیل در مبادلات بازرگانی داخلی یا ارتباط صحیح بین جریان تولید تا مصرف و ارضای نهایی مصرف کنندگان.

به طور کلی، می توان گفت که: هدف استاندارد تأمین حداکثر منافع مصرف کننده، تولید کننده و جامعه از طریق تنظیم و هماهنگ کردن عملیات تولید است.

استاندارد کردن، مشکلات مردم را در زمینه خرید کالاها و خدمات مورد نیاز کاهش می دهد و ایمنی و سلامت آنان را تأمین می کند. همچنین این اعتماد و اطمینان خاطر را ایجاد می کند که از کالاها و خدماتی که خریداری کرده اند می توانند تا مدتی برابر مشخصات و خواص آن استفاده کنند.

فواید استاندارد

برقرار کردن یک سیستم استاندارد، در زمینه تولید و فروش کالاها و خدمات، فواید زیادی دارد که پاره ای از آنها عبارتند از:

از بین رفتن رقابت های ناسالم و تبلیغات بی مورد و فریبنده: مثلاً اگر تمامی نوع خاصی از بسته های ماست (مثلاً دارای ۲/۵ درصد چربی) دارای کیفیت استاندارد باشند، مصرف کننده در انتخاب ماست مورد نظر خود مشکلی نخواهد داشت و تولید کنندگان نیز، به جای آنکه در رنگ آمیزی بسته های ماست تلاش کنند، در تطبیق کالای خود با استاندارد در نظر گرفته شده خواهند کوشید. در نتیجه، کالای آنان برآورنده نیاز واقعی مصرف کنندگان خواهد بود و رضایت مصرف کنندگان زمینه ساز

موقتیت تولیدکنندگان خواهد شد.

رفع نگرانی مصرف‌کننده از مغبون شدن در خرید: به‌عنوان مثال وقتی راننده‌ای روغن موتور ماشین خود را عوض می‌کند، علاقه‌مند است از کیفیت مطلوب روغن اتومبیل مطمئن شود. یا خریداران داروها و مواد غذایی علاقه‌مندند اطمینان پیدا کنند که دارو یا غذایی که می‌خرند فاقد مواد ترکیبات زیان‌آور است.

ایجاد تفاهم در ارتباطات: به‌عنوان نمونه با استاندارد کردن علائم راهنمایی و رانندگی، اوزان و مقادیر و مقیاس‌ها، مردم حتی کسانی که به ملیت‌های متفاوت تعلق دارند؛ زبان همدیگر را بهتر می‌فهمند. آسان‌تر شدن مبادلات بازرگانی: مثلاً، در مورد کالاهایی که استاندارد شده، خریدار می‌تواند به‌جای توصیف کالایی که مورد نظرش است به‌کد آن کالا اشاره کند. همچنین در مورد کالاهایی که استاندارد شده‌اند، معمولاً خریدار به معاینه عین کالا یا نمونه آن نیاز ندارد در نتیجه مبادلات با صرف هزینه کمتری صورت می‌گیرد.

انواع استاندارد

استانداردها را می‌توان از لحاظ قلمرو جغرافیایی شناخت و کاربرد آنها به سه نوع تقسیم کرد: استانداردهای ملی، استانداردهای منطقه‌ای، استانداردهای بین‌المللی.

استانداردهای ملی: مؤسسات استاندارد ملی در هر کشور، با توجه به سطح تکنولوژی، امکانات تولید، توان پرداخت، توقعات مردم و دیگر شرایط خاص آن کشور، معیارهای یکنواختی را تهیه و تنظیم و تولیدکنندگان را به رعایت آنها دعوت می‌کنند. به این‌گونه معیارهای یکنواخت، در اصطلاح، «استانداردهای ملی» گفته می‌شود.

در بسیاری از کشورها، از جمله در کشور ما، «مؤسسه استاندارد ملی» زیر نظر دولت اداره می‌شود و رعایت معیارهای تنظیم شده از جانب این مؤسسه در سراسر کشور اجباری است. در حالی که در پاره‌ای از کشورها، از جمله در آمریکا، آلمان و انگلستان، مؤسسات استاندارد خصوصی است و رعایت معیارهای تنظیم شده از جانب آنها اختیاری است. مگر در موارد حساس، مانند تولید کمر بند ایمنی ماشین‌ها یا کلاه موتورسواران، که به دلیل حساسیت موضوع ممکن است رعایت استانداردهای مربوط اجباری باشد.

مؤسسه استاندارد ملی ایران در سال ۱۳۳۹ شمسی تشکیل شد و شروع به کار کرد. این مؤسسه امروزه در زمینه کنترل کیفیت تولیدات داخلی، کالاهای وارداتی و صادراتی فعالیت وسیعی دارد.

استانداردهای منطقه‌ای: گاهی دو یا چند کشور، به منظور آسان‌تر کردن مبادلات بازرگانی خود، معیارهای یک‌سانی را تنظیم و تصویب می‌کنند و مبنای کار خود قرار می‌دهند. به این‌گونه معیارها، در اصطلاح، «استانداردهای منطقه‌ای» گفته می‌شود.

استانداردهای بین‌المللی: برای تولید برخی از کالاها، از جانب سازمان‌های بین‌المللی، معیارهای ویژه‌ای تنظیم و تصویب می‌شود. به این‌گونه معیارها، در اصطلاح، «استانداردهای بین‌المللی» گفته می‌شود.

مهم‌ترین سازمان‌های بین‌المللی که استانداردهایی را تنظیم و تصویب می‌کنند عبارت‌اند از: سازمان بین‌المللی استاندارد (I.S.O)^۱: سازمان بین‌المللی استاندارد در سال ۱۹۴۶ تأسیس شد و مقر آن در ژنو است. این مؤسسه دارای صدها کمیته و گروه پژوهش است و صدها هزار نفر از دانشمندان و متخصصان برجسته جهان در آن فعالیت می‌کنند. سازمان بین‌المللی استاندارد در تمامی زمینه‌ها – جز در زمینه ادوات برقی و الکترونیکی – استاندارد وضع می‌کند و هر کشوری که حداقل یک مؤسسه استاندارد ملی داشته باشد، می‌تواند در آن عضو شود.

سازمان بین‌المللی الکترونیک: سازمان بین‌المللی الکترونیک در سال ۱۹۰۶ تأسیس شد و مقر آن در ژنو است. این سازمان در زمینه برق و الکترونیک استانداردهای لازم را وضع می‌کند و تاکنون بیش از هزار استاندارد وضع کرده است.

سازمان بین‌المللی اوزان و مقیاس‌های قانونی (اندازه‌شناسی قانونی): این سازمان استانداردهای مربوط به اوزان و مقیاس‌ها را تهیه می‌کند.

یادآوری این نکته ضرورت دارد که هرچه قلمرو جغرافیایی اجرای استاندارد وسیع‌تر باشد، استانداردها به صورت کلی‌تر وضع و اجرا می‌شوند. مثلاً، سازمان بین‌المللی استاندارد بدون آنکه جزئیات را مطرح کند، استانداردهای کلی را وضع می‌کند. در حالی که مؤسسات استاندارد ملی جزئیات را به تفصیل بازگو می‌کنند و استانداردهای منطقه‌ای حالت بینابین را دارند.

درجه‌بندی

چون طبیعت از استاندارد تبعیت نمی‌کند، در مورد محصولات طبیعی – که مهم‌ترین آنها تولیدات کشاورزی است – به جای استاندارد کردن محصولات، «درجه‌بندی محصولات» مطرح می‌شود. – گاهی مبنای درجه‌بندی اندازه و ابعاد محصول است. مثلاً پرتقال‌های درشت را درجه ۱

^۱ – International Standard Organization

پرتقال‌های متوسط را درجه ۲ و پرتقال‌های ریز را درجه ۳ می‌نامند تا با قیمت‌های متفاوت در معرض فروش گذاشته شود.

– گاهی مبنای درجه بندی، آزمایش‌های حسی است. مثلاً با چشیدن و بو کردن، جای درجه ۱، درجه ۲ و درجه ۳ را از همدیگر جدا می‌کنند تا با قیمت‌های متفاوت در معرض فروش قرار گیرند. آزمایش‌های حسی برای درجه بندی کالاها ممکن است توسط تولیدکننده، واسطه‌های معاملات یا کارشناسان با تجربه، صورت گیرد.

نظارت بر اجرای استاندارد

به طوری که گفته شد، گاهی استانداردها از جانب دولت برقرار می‌شود و ضمانت اجرایی لازم را دارند. در نتیجه، از فروش کالاهایی که بدون رعایت استانداردهای دولتی تولید شده‌اند، جلوگیری می‌شود.

در عین حال، حتی در مواردی که چنین الزام قانونی وجود ندارد، تولیدکنندگان از رعایت استانداردها ناگزیرند زیرا وقتی یک سری محدودیت‌ها، به عنوان استاندارد، به وسیله یک صنعت پذیرفته شد و بازار نیز به آنها عادت کرد، تولیدکنندگانی که از آن محدودیت‌ها پیروی نکنند، بازار را از دست خواهند داد یا بازار محدودتری خواهند داشت. مثلاً اگر یک کارخانه تولید لامپ، بی توجه به استانداردهای موجود، محصولات خود را تولید کند، طبیعی است که این لامپ‌ها با سریج‌های موجود در منازل و دیگر مراکز مصرف برق تطبیق نکنند و در نتیجه، بازار فروش محصول خود را از دست خواهد داد.

ایران کد

طبقه بندی و شماره گذاری کالاها تدبیری است برای شناخت انواع کالاها و ویژگی‌های آنها و سال‌هاست که در بسیاری از کشورها به اجرا گذاشته شده است.

در کشور ما بعد از پایان یافتن جنگ تحمیلی و آغاز بازسازی کشور، اندیشه طبقه بندی و شماره گذاری کالا مطرح شد تا بتوان با آگاهی کافی برای تولید کالاها و خدمات برنامه ریزی کرد. اخیراً این اندیشه در قالب «ایران کد» قرار است به مرحله اجرا گذاشته شود.

ایران کد، محاسن زیادی برای فعالان اقتصادی (اعم از تولیدکنندگان، تأمین کنندگان مواد اولیه، شبکه حمل و نقل، بیمه و شبکه توزیع) خواهد داشت و به ویژه در توسعه محیط‌های مجازی بسیار مؤثر

و کارساز خواهد بود. به همین سبب زیرساخت مهمی در بازرگانی کشور تلقی می‌شود.

برند و برندسازی علامت تجاری و ساخت آن

علامت تجاری (برند) نشانه‌ای است برای تولید و عرضه یک کالا دقیقاً در شرایط از قبل تعریف شده. مثلاً فرش ایران با علامت تجاری (PERSIAN CARPET) سال‌های زیادی به دلیل ظرافت بافت، ثبات رنگ، طرح زیبا و دوام در بازارهای جهانی دارای حسن شهرت بوده است. به کارگیری «علامت تجاری» نگرانی مصرف‌کننده را از مغبون شدن در خرید برطرف می‌کند و به کسب و کار و توسعه بازار در بنگاه یا کشور صاحب علامت تجاری، رونق می‌بخشد.

در بازار پر رقابت امروز بهره‌گیری از «علامت تجاری» کاری است دشوار و تحقق آن به تمهیداتی نیاز دارد که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از تولید انبوه؛ کیفیت بالا و قیمت قابل رقابت در بازارهای جهانی. در عین حال، باید توجه داشت که یک کشور در زمینه کالایی می‌تواند با موفقیت از این علامت استفاده کند که در تولید آن کالا دارای برتری نسبی است (مفهوم برتری نسبی در فصل ۹ این کتاب توضیح داده شده است).

علامت تجاری حلال: اخیراً بر روی پاره‌ای از مواد غذایی تولیدشده در کشور، کلمه «حلال» با ذکر نام «ایران» درج می‌شود. بدیهی است که مصرف‌کنندگان مسلمان در سرتاسر جهان به خرید محصولات علاقه‌مندند که با رعایت موازین اسلامی تولید شده باشد. بنابراین هر محصولی که واژه «حلال» بر روی بسته‌بندی آن درج شده باشد برای مصرف‌کننده مسلمان در سطح جهان یک نشانه تجاری برای انتخاب و مصرف آن خواهد بود.

چون این احتمال وجود دارد که کشورهای دیگر نیز برای به دست آوردن سهم بیشتری از بازار کشورهای اسلامی کلمه «حلال» را بر روی محصولات خود درج کنند. اینجاست که ما، با ذکر نام مقدس «جمهوری اسلامی»، درصددیم از رقبای احتمالی خود سبقت بگیریم.

لیکن این تجربه را داریم که فرش بافان چینی، هندی و افغانی در دهه‌های اخیر، فرش‌های خود را با طرح‌ها و نقش‌های ایرانی و یا همان علامت تجاری PERSIAN CARPET (اما با قیمت‌های بسیار پایین‌تر از فرش اصیل ایرانی) روانه بازارهای جهانی کردند و بازارها را یکی بعد از دیگری از دست ما خارج کردند (از بازاری که زمانی صد در صد آن به ما تعلق داشت هم‌اکنون حدود ۳۰ درصد در دست ماست). بنابراین تهیه مقدماتی، مانند تولید انبوه، کیفیت بالا و قیمت‌های پایین و قابل رقابت لازمه موفقیت برند حلال است.

یک مشکل اساسی ما در این زمینه آن است که حدود ۹۰ درصد تولیدات ما در بنگاه‌های متوسط و کوچک تولید می‌شود و این بنگاه‌ها توانایی آن را ندارند که صاحب علامت تجاری شوند و با تولیدکنندگان بزرگ در عرصه بین‌المللی رقابت کنند بنابراین، لازم است با حمایت‌های سازنده دولت این نسبت به نفع شرکت‌های بزرگ صاحب علامت تجاری از بین برود.

سوالات

- ۱- «استاندارد» را تعریف کنید.
- ۲- هدف استاندارد را بیان کنید.
- ۳- پاره‌ای از فواید استاندارد را بیان کنید.
- ۴- انواع استانداردها را، از لحاظ قلمرو جغرافیایی شناخت و کاربرد آنها، نام ببرید.
- ۵- استانداردهای ملی و مراجع تعیین آنها را شرح دهید.
- ۶- استانداردهای منطقه‌ای را تعریف کنید.
- ۷- استانداردهای بین‌المللی را تعریف کنید و مهم‌ترین سازمان‌های بین‌المللی را، که استانداردهایی را تنظیم و تصویب می‌کنند، نام ببرید.
- ۸- توضیح دهید که «قلمرو جغرافیایی اجرای استاندارد» چه تأثیری در کلی یا تفصیلی بودن استاندارد دارد؟
- ۹- درجه‌بندی را تعریف و مبانی آن را بیان کنید.
- ۱۰- نظارت بر اجرای استاندارد را توضیح دهید.
- ۱۱- توضیح دهید که حتی اگر دولت بر اجرای استاندارد نظارت نکند، چرا تولیدکنندگان ناگزیر از رعایت و اجرای استاندارد هستند؟
- ۱۲- «ایران‌کد» را توضیح دهید و محاسن آن را برای فعالان بازار بیان کنید.
- ۱۳- علامت تجاری و ساخت آن را تعریف کنید.
- ۱۴- علامت تجاری «حلال»، و مقدمات لازم برای موفقیت آن را شرح دهید.

بخش دوه

شبکه‌های کارساز در امور بازرگانی

در بخش اول، از بنگاه‌ها و عملیاتی بحث کردیم که مستقیماً با خرید و فروش کالاها و خدمات در ارتباط‌اند. اینک از نهادها و مؤسساتی سخن خواهیم گفت که با اجرای وظایف خود، برای بنگاه‌های بازرگانی و عملیات آنها تسهیلاتی فراهم می‌آورند. به همین دلیل این قبیل نهادها و مؤسسات را «شبکه‌های کارساز در امور بازرگانی» نامیده‌اند. این نهادها و مؤسسات، نه نام کالا یا خدمتی را بر خود می‌گذارند و نه به طور مستقیم در خرید و فروش کالا دخالت می‌کنند. بلکه با عمل و اقدام خود جریان خرید و فروش کالا را برای تولیدکنندگان، واسطه‌ها، عمده‌فروشان و خرده‌فروشان آسان می‌کنند. نظام بانکی، شبکه‌های ارتباطی، انواع مؤسسات بیمه، انبارداری و بازاریابی، نمونه‌های بارز نهادها و مؤسسات تسهیل‌کننده کارهای بنگاه‌های بازرگانی هستند. معمولاً هر کدام از این نمونه‌ها و عملیات آنها، موضوع تحقیق و تألیف جداگانه‌ای است. لیکن، بنابر ماهیت خاص «درس امور عمومی بازرگانی»، در این بخش به اختصار درباره آنها بحث خواهیم کرد.

بانکداری

- هدف های رفتاری : پس از پایان این فصل از فراگیرنده انتظار می رود که :
- چهار گروه اصلی حرفه بانکداری را تعریف کند.
 - نقش بانک های خصوصی را در تحولات بازار پول کشور، بیان کند.
 - سهم بانک های خصوصی از بازار پول ایران و دلایل چندان بالانبودن آن را توضیح دهد.
 - سابقه تسهیلات تکلیفی و معایب آن را توضیح دهد.
 - عقود مشارکتی و عقود مبادله ای را تعریف کند.
 - خصوصی سازی بانک های تجاری دولتی را توضیح دهد.
 - ضرورت دسته بندی اعتباری مشتریان توسط بانک ها را توضیح دهد.
 - اثر نرخ بهره را در حجم سرمایه گذاری و نرخ تورم توضیح دهد.
 - اثر الکترونیک شدن عملیات بانک ها را در توسعه تجارت الکترونیک بیان کند.
 - پنج مورد از خدماتی را نام ببرد که تلفن بانک برای مشتری اجرا می کند.
 - ریفاینانس را توضیح دهد.
 - پول شویی را تعریف کند.
 - آثار اقتصادی پول شویی را توضیح دهد.
 - قوانین بین المللی برای مبارزه با پول شویی را توضیح دهد.
 - ضرورت مبارزه با پول شویی در ایران را توضیح دهد.

چون پول، اهمیت و وظایف پول، نقدینگی، قدرت خرید پول، تورم، سیاست های مالی و پولی، پیدایش بانک، اعتبار، عملیات اعتباری و دیگر فعالیت های بانک ها، نظام بانکی بدون ربا، بانک مرکزی و وظایف آن در کتاب اقتصاد نظام جدید آموزش متوسطه بیان شده است، از توضیح این مطالب خودداری

می‌کنیم و تنها به توضیح مطالبی می‌پردازیم که مکمل مطالب فوق‌الذکرند :

ضرورت حرفه بانکداری

اقتصاد کنونی جهان، اقتصاد پولی است. پول در فعالیت‌های اقتصادی نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای دارد. بدون استفاده از پول و خدمات بانک‌ها هزاران معامله گوناگون، که هر روز در بازارهای مختلف صورت می‌گیرد، شکل نخواهد گرفت. اگر معامله‌ای هم صورت گیرد، بادشواری و تأخیر فراوان اجرا خواهد شد بنابراین، حذف پول و کنار گذاشتن حرفه بانکداری در جوامع بشری غیرممکن است. زیرا در زندگی اقتصادی امروزی بانک‌ها وظایف مهمی دارند و فعالیت‌های متنوعی را به انجام می‌رسانند. هدف این فعالیت‌ها آسان‌تر کردن مبادلات و پرداخت‌های مربوط به آنهاست. بدین گونه فعالیت بانک‌ها، ارزش افزون ایجاد می‌کند و در نتیجه فعالیتی است مولد.

حوزه‌های گوناگون فعالیت بانک‌ها

تا اواخر قرون وسطی، بانکداری نیز مانند سایر دانش‌ها و فنون در حال رکود به سر می‌برد. لیکن با شروع قرون جدید و استقرار نظام اقتصادی - اجتماعی سرمایه‌داری بانکداری از سویی زمینه رونق پیدا کرد و از سوی دیگر، با کاهش دادن خطر تأمین نقدینگی، زمینه‌ساز انقلاب صنعتی شد. امروزه بانک‌ها در چهار گروه اصلی خدمات فراوان و گوناگونی را در اختیار جامعه‌های مختلف قرار می‌دهند. این چهار گروه عبارت‌اند از :

بانک‌های تجاری : این گروه از بانک‌ها، خدمات و فعالیت‌های روزمره بانکی مورد نیاز مردم جامعه را بر عهده دارند، مانند قبول سپرده و ارائه تسهیلات کوتاه مدت.

بانک‌های تأمین سرمایه : این گروه از بانک‌ها، در بازار سرمایه حضور دارند و تسهیلات بلندمدت ارائه می‌کنند.

بانک‌های تخصصی : این گروه از بانک‌ها با توجه به فعالیت‌های خاص اقتصادی تشکیل می‌شوند، مانند بانک کشاورزی، بانک صنعت و معدن و بانک مسکن و بانک توسعه صادرات در ایران. این بانک‌ها در حل و فصل مشکلات سرمایه‌گذاری و رفع نیازهای اجتماعی نقش مهمی دارند.

بانک‌های توسعه‌ای : بانک‌های توسعه‌ای بانک‌هایی هستند که بودجه آن در بودجه سالانه دولت پیش‌بینی می‌شود.

در سیستم بانکداری موجود در ایران بانک‌های تأمین سرمایه و بانک‌های توسعه‌ای وجود

ندارند و این فرایندها رعایت نمی‌شوند. مثلاً بانک‌های تجاری تسهیلات بلندمدت نیز ارائه می‌دهند، در برنامه‌های توسعه‌ای دولت و تسهیلات تکلیفی نیز شرکت می‌کنند و نقش تأمین سرمایه را نیز بر عهده می‌گیرند. بدین گونه از وظیفه اصلی خود باز می‌مانند. همچنین بانک‌های تخصصی به فعالیت‌هایی می‌پردازند که با طبیعت بانک‌های تجاری سازگارتر است.

ملی شدن بانک‌ها

در سال‌های اول پس از پیروزی انقلاب اسلامی ملت ایران، به دلیل فرار سهام‌داران عمده و کناررفتن مدیران بانک‌ها، یک جو بلا تکلیفی و بی‌اعتمادی (نسبت به نظام بانکی) جامعه را فرا گرفت و دولت ناگزیر شد بانک‌ها را ملی کند. شورای عالی بانک‌ها تأسیس شد و آئین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های یک‌سانی برای تمامی بانک‌ها تدوین کرد. بدین گونه بانک‌ها با نام‌های مختلف، فعالیت‌ها و وظایف یک‌سانی را عهده‌دار شدند که توسط این شورا، به نمایندگی از جانب دولت، تعریف شده بود.

تشکیل مؤسسات مالی - اعتباری

ملی شدن بانک‌ها و اداره آنها تحت فرمان یک مرکز به نام شورای عالی بانک‌ها و از بین رفتن فضای رقابتی، کارایی سیستم بانکی کشور را کاهش داد. برای برطرف کردن این مشکل، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به گسترش فعالیت‌های پولی و بانکی اقدام کرد و به تعدادی مؤسسه مالی - اعتباری اجازه فعالیت داد.

تأسیس بانک‌های خصوصی

سه سال بعد از شروع به کار و فعالیت مؤسسات مالی - اعتباری، اولین بانک خصوصی در جمهوری اسلامی ایران مجوز فعالیت گرفت. این بانک «اقتصاد نوین» نام دارد که از سال ۷۹ کار خود را آغاز کرده است. به تدریج بانک‌های خصوصی دیگری مجوز فعالیت گرفتند به طوری که امروز شش بانک خصوصی در کشور فعالیت دارند. درخواست‌های دیگری نیز برای تأسیس بانک‌های خصوصی جدید، در بانک مرکزی، در حال بررسی است. این ۶ بانک عبارت‌اند از: بانک پاسارگارد با سرمایه ۵۲۵ میلیارد تومان؛ بانک پارسیان با سرمایه ۶۰۰ میلیارد تومان؛ بانک سرمایه با سرمایه ۳۵۳/۵ میلیارد تومان؛ بانک اقتصاد نوین با سرمایه ۲۵۰ میلیارد تومان؛ بانک کارآفرین با سرمایه ۱۰۵ میلیارد تومان؛ و بانک سامان با سرمایه ۹۰ میلیارد تومان.

از بین این شش بانک، سه بانک پارسیان، اقتصاد نوین و کارآفرین در بورس اوراق بهادار تهران پذیرفته شده و سهام آنها در بورس مزبور معامله می شود.

نقش بانک های خصوصی در تحولات بازار پول کشور

بانک های خصوصی با اتخاذ تدابیری از قبیل ارتباط احترام آمیز با مشتریان، دگرگون و مناسب کردن فضای فیزیکی بانک ها، حذف مقررات زاید و بوروکراتیک، حرکت به سمت بانکداری، الکترونیک، استفاده از سامانه یک پارچه دریافت و پرداخت در تمامی شعب که بر طبق آن مشتری در واقع مشتری بانک است نه مشتری شعبه - در زمینه جذب سپرده ها و ادامه خدمات بانکی به مشتریان بسیار موفق تراز سیستم بانک های دولتی عمل کرده اند. حتی بانک های دولتی را هم به اتخاذ چنین تدابیری واداشته اند.

نوع در سوددهی به سپرده های گوناگون با شرایط و مدت های مختلف نیز ابتدا در بانک های خصوصی شروع شد و بعدها در بانک های دولتی تعمیم یافت. استفاده از ابزارهای نوین، مانند اینترنت با تکنیک، کارت های اعتباری و نقدی خرید، تلفن بانک، پیامک و دورنگار (فاکس) از ابتکارات بانک های خصوصی است که به مشتریان فرصت می دهد، از راه دور و بدون حضور در بانک، خدمات مورد نظر خود را دریافت کنند.

سهام بانک های خصوصی از بازار پول کشور

سهام بانک های خصوصی از بازار پول کشور هم اکنون حدود ۱۷ درصد است. به نظر می رسد ۱۷ درصد سهم مطلوبی برای بانک های خصوصی نیست. لیکن باید توجه داشت که: اول: درصد قابل ملاحظه ای از مردم کشور ما هنوز اعتماد چندانی به بنگاه های خصوصی ندارند. دوم: در اقتصاد کشور ما، که به شدت دولتی است، بخش عمده سپرده ها به شرکت های دولتی و اشخاص حقوقی وابسته به دولت مربوط است که طبق قانون، بانکدار آنها بانک مرکزی و بانک های دولتی هستند.

در عین حال، بنابر آمارهای موجود، بانک های خصوصی در جذب اشخاص حقیقی و اشخاص حقوقی بخش خصوصی موفقیت چشمگیری داشته اند.

سوم: تاکنون این امکان برای بانک های دولتی فراهم بوده است که هنگام مواجهه با کمبود منابع از بانک مرکزی تسهیلات دریافت کنند. طبیعی است که توان جمع آوری منابع شان هم به همین نسبت

افزایش می‌یابد. در حالی که اساساً بانک‌های خصوصی به تسهیلات بانک مرکزی دسترسی نداشته‌اند. لازم است توضیح داده شود که با تغییر مدیریت بانک مرکزی در نیمه‌های سال ۱۳۸۶، مدیریت جدید با اعلام اینکه «در اقتصاد ایران هر وقت نرخ تورم بالا رفته پیش از آن نقدینگی رشد قابل ملاحظه‌ای داشته است، پس برای مهار تورم باید جلوی رشد شتابان نقدینگی را گرفت» در خزانه بانک مرکزی را به روی بانک‌های دولتی بست و به بانک‌های دولتی تکلیف کرد که همانند بانک‌های خصوصی برای اجرای تعهدات خود باید از منابع خود (جذب سپرده، فروش دارایی مازاد، وصول مطالبات معوق و اقساط دریافتی تسهیلات داده‌شده) استفاده کنند. علاوه بر این، با سیاست‌هایی که هم‌اکنون دولت در زمینه خصوصی‌سازی بانک‌های دولتی در پیش گرفته است، به نظر می‌رسد فضای بهتری برای بانک‌های خصوصی، در بازار پول کشور فراهم شود.

تسهیلات تکلیفی و طرح‌های زودبازده

سابقه تسهیلات تکلیفی به سال‌های اول انقلاب مربوط است. در آن زمان تسهیلات تکلیفی عمدتاً به طرح‌های بزرگ اقتصادی تعلق می‌گرفت. تجربه آن سال‌ها نشان داد که این تسهیلات اول، رقابت سازنده بین بنگاه‌ها را مختل می‌کنند. دوم، چون بر مبنای یک دستور پرداخت می‌شوند نه بر اساس دسته‌بندی اعتمادی مشتریان، در نتیجه وصول اقساط آنها معمولاً به اشکال برخورد می‌کند. از این رو، در برنامه‌های سوم و چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران ارائه این تسهیلات به بانک‌ها ممنوع شد. در سال ۱۳۸۶، به این امید که واحدهای تولیدی کوچک می‌توانند با هزینه کمتر و بازدهی بیشتر به ایجاد اشتغال کمک کنند، کارگروه‌های اشتغال زیر نظر وزارت کار و امور اجتماعی تشکیل شد. کارگروه‌ها، از بانک‌ها خواستند که به صاحبان طرح‌های زودبازده تسهیلات بدهند. دولت هم اظهار علاقه کرد که ۵۰ درصد منابع بانک برای اعطای تسهیلات به طرح‌های زودبازده پرداخت شود. در نتیجه، به نوعی سنت تسهیلات تکلیفی احیا شد.

لیکن پس از تغییر مدیریت بانک مرکزی، با این استدلال که «پولی که در بانک‌هاست امانت سپرده‌گذاران است و بانک به وکالت از جانب سپرده‌گذاران باید این پول را تنها در جهتی به کاربرد که صاحبان سپرده اجازه داده‌اند و حق ندارد آن را در زمینه دیگری مصرف کند.» رئیس کل بانک مرکزی به صراحت اعلام کرد که مقاماتی هستند که می‌توانند به بانک‌ها در زمینه پرداخت تسهیلات توصیه کنند اما این توصیه‌ها به معنای تکلیف نیست. تصمیم‌گیری درباره تأیید یا عدم تأیید این طرح‌ها در صلاحیت هیئت مدیره بانک است. هر بانکی بر اساس امکانات و مقررات خود، در هر موردی تصمیم

خواهد گرفت. چون تمامی اختیارات و مسئولیت‌ها بر عهده بانک است طبیعی است که بانک‌ها باید در اعطای تسهیلات چنان عمل کنند که از بازگشت اصل و سود تسهیلات پرداختی در وقت مقرر اطمینان یابند.

عقود مبادله‌ای و عقود مشارکتی

عقود عنوان‌شده (در قانون بانکداری بدون ربا) را، با توجه به ماهیت و عملکرد آنها، می‌توان به دو گروه تقسیم کرد: عقود مبادله‌ای و عقود مشارکتی.

در عقود مبادله‌ای که آنها را «عقود با بازدهی ثابت» هم نامیده‌اند بخشی از سرمایه مورد نیاز یک فعالیت اقتصادی (تولیدی، تجاری و خدماتی) از جانب بانک پرداخت می‌شود. بعد از عقد قرارداد و قبل از پرداختن به فعالیت اقتصادی مزبور، سود بانک معلوم و معین است و میزان سود یا زیان آن فعالیت اقتصادی به بانک مربوط نیست. انواع عقود مبادله‌ای عبارت‌اند از: فروش اقساطی، خریددین، جعاله، اجاره به شرط تملیک و سلف.

(در مورد این عقود نهاد پولی کشور سقف کارمزد و کف خدمات را تعیین می‌کند و بانک‌ها با رعایت این سقف و کف رقابت می‌کنند و نهاد پولی اصولاً سقف کارمزد را با توجه به نرخ تورم تغییر می‌کنند.) در عقود مشارکتی، بانک به تنهایی یا با مشارکت چند بانک یا اشخاص حقوقی دیگر تمام یا بخشی از سرمایه لازم برای اجرایی یک طرح تولیدی (صنعتی، معدنی، کشاورزی، ساختمانی، تجاری و خدماتی) را تأمین می‌کند و در سود و زیان آن طرح شرکت می‌نماید. انواع عقود مشارکتی عبارت‌اند از: مضاربه، مشارکت مدنی و مشارکت حقوقی. در عقود مشارکتی نرخ سود متغیر است و در نتیجه، تعیین مقدار آن از جانب نهاد پولی کشور بی‌معنی است. بررسی روند فعالیت بانک‌های خصوصی طی سال‌های ۸۵ و ۸۶ نشان می‌دهد که کاهش نرخ تسهیلات مبادله‌ای (از جانب دولت) بانک‌های خصوصی را به سمت عقود مشارکتی سوق داده است که مشمول تعیین نرخ از سوی دولت نیستند.

خصوصی‌سازی بانک‌های تجاری دولتی

در گذشته، که بر نقش کلیدی دولت در برنامه‌ریزی برای توسعه اقتصاد ملی و هدایت آن تأکید می‌شد، بانک‌های تجاری دولتی هم ضرورت می‌داشت تا سرمایه لازم را برای توسعه اقتصاد ملی تأمین کنند.

در دو دهه اخیر، در ۵۹ کشور جهان بیش از ۲۵۰ بانک تجاری دولتی به بخش خصوصی

واگذار شده و در مواردی که خصوصی سازی با آزادسازی و حذف مقررات زاید همراه بوده عملکرد بانک های خصوصی شده و بهره‌وری آنها بهبود یافته است.

در کشور ما، در راستای ابلاغ سیاست های کلی مندرج اصل ۴۴ قانون اساسی از سوی مقام معظم رهبری، یکی از اموری که باید مورد توجه قرار گیرد، خصوصی سازی بانک های تجاری دولتی (شامل بانک های تجارت، ملت، صادرات و رفاه) است.

البته باید دانست به دلیل طبیعت خاص فعالیت های بانکی، که بسیار گسترده اند، در عین حال مطالبات معوق و مشکوک الوصول فراوانی دارند ارزش گذاری سهام بانک ها (به ویژه بانک های دولتی) کار بسیار دشواری است. با وجود این انتظار می رود که در سال های آینده مالکیت چهار بانک تجاری دولتی یاد شده به بخش خصوصی انتقال یابد. ضمناً بانکی هم که قرار است دولتی بمانند (بانک ملی، بانک سپه و بانک های تخصصی) از نظر منابع مالی مجهز، قوی و کارآمد شوند.

بانک های خارجی و ضرورت حضور آنها در ایران

از سال ها پیش کشورهای خارجی مختلف از طریق دفاتر خود، در جریان روند عملیات پولی و مالی ایران بوده اند. اخیراً بعضی از آنها تنگنای با بانک مرکزی ایران داشته اند. هم اکنون طرفین به سنجش و اعلام شرایط خود مشغول اند. با توجه به مثبت بودن فضای مذاکرات به نظر می رسد در سال های آینده توافقی های لازم صورت گیرد و بانک های خارجی فعالیت خود را در ایران آغاز کنند. حضور و سرویس دهی این بانک ها در ایران به پیدایش محیط رقابت آمیز واقعی و در نهایت به رشد نظام بانکی ایران منجر خواهد شد.

مطالبات معوق

یکی از مشکلات اساسی نظام بانکی در ایران (به ویژه بانک های دولتی) وجود مطالبات معوق و مشکوک الوصول با حجم قابل ملاحظه ای در آن است. بیشتر این مطالبات مربوط به تسهیلات تکلیفی است که بانک ها در اعطای آنها، به متقاضی تسهیلات، کمتر اعتبارسنجی کرده اند. اخیراً بانک مرکزی برای حل این مشکل تدابیری اندیشیده و از آن جمله به بدهکاران تا پایان اردیبهشت ۱۳۸۷ فرصت داده شده تا با توافق با بانک ها بدهی خود را بپردازند و گرنه محدودیت هایی در ارتباط با نظام پولی و مالی کشور در مورد آنها اعمال خواهد شد.

ضرورت رتبه‌بندی اعتباری مشتریان

برای پرداخت انواع تسهیلات به متقاضیان به داشتن اطلاعات و شناخت کافی از مشتریان خود نیاز دارند تا بتوانند توانایی‌ها و ظرفیت‌های آنان را در بازپرداخت اصل و سود تسهیلات مورد تقاضایشان در مدت معین مورد ارزیابی قرار دهند. البته، همزمان با این ارزیابی لازم است توانایی مدیریتی و اقتصادی و سودآور بودن طرح متقاضی نیز مورد بررسی دقیق قرار گیرد.

بانک‌ها بر پایه این بررسی‌ها و ارزیابی‌ها به رتبه‌بندی اعتباری مشتریان خود می‌پردازند و این چنین، یک سقف اعتباری برای هر یک از مشتریان متقاضی تسهیلات تعیین می‌کنند و از بازگشت اصل تسهیلات اعطایی و سود مورد انتظار آن در مدت معین اطمینان حاصل می‌کنند.

در ایران بانک‌های خصوصی سال‌هاست که از رتبه‌بندی اعتباری مشتریان خود استفاده کرده‌اند و در بخش دولتی، اخیراً بانک مرکزی نظام اعتبارسنجی را به‌طور جدی پی‌گیری کرده است و قرار است در سال ۱۳۸۷ موضوع رتبه‌بندی اعتباری مشتریان و پرداخت تسهیلات بر مبنای آن در بانک‌های دولتی جدی‌تر از گذشته دنبال شود.

الکترونیک شدن عملیات بانک‌ها و اثر آن در توسعه تجارت الکترونیک

یکی از دستاوردهای بانک‌های خصوصی در ایران، حرکت به سمت بانکداری الکترونیک است. این بانک‌ها با حرکت به سمت Corebanking بانک‌های دولتی را هم به این سمت سوق داده‌اند. بهره‌گیری از سامانه یکپارچه دریافت و پرداخت موجب سهولت دسترسی مشتریان به انواع خدمات بانکی شده و چنانچه پیش از این گفته شد مشتری در واقع مشتری بانک شده است نه یک شعبه خاص آن. به‌طور کلی، در بازارهای پولی و مالی، مانند بسیاری از جنبه‌های دیگر زندگی اجتماعی اجرای ساده، سریع و بی‌دردسر کارها امری ضروری و مستلزم استفاده از تکنولوژی برتر است. اکنون که شرکت‌های تولیدی و بازرگانی به تجارت الکترونیک روی آورده‌اند تا بازارهای خود را گسترش دهند. بانک‌ها نیز، که عهده‌دار دریافت‌ها و پرداخت‌های آنها هستند، ناگزیرند از ابزارهای الکترونیک استفاده کنند تا ضمن کاهش هزینه‌های عملیاتی، کارآیی خود را نیز افزایش دهند. وانگهی تجهیز بانک‌ها به سامانه الکترونیکی به بانک مرکزی نیز امکان می‌دهد که بدون مداخله در کار بانکی نظارت لازم را به‌طور مستمر و لحظه‌ای اعمال کند.

پیش از این، در فصل اول، گفته شد تجارت الکترونیکی زیرمجموعه فناوری اطلاعات (IT) است و در کشور ما هنوز زمینه‌های لازم برای تجارت الکترونیکی فراهم نشده است و تنها کم و بیش

تجارت اینترنتی متداول شده است. اکنون اضافه می‌کنیم که بانکداری الکترونیکی یکی از وابسته‌های تجارت الکترونیکی است و بنا به توضیح بالا در بانکداری ما هم کم و بیش بانکداری اینترنتی به کار گرفته شده است.

اگر زمانی بتوانیم وارد عرصه بانکداری الکترونیکی شویم مشتری هر آینه به بانک مراجعه نخواهد کرد و اساساً در خیابان‌ها شعبه بانک وجود نخواهد داشت. بانکی بر بانک دیگر رجحانی نخواهد داشت. بانک در مناقصه‌ای شرکت می‌کند. پیام‌های مربوط به آن مناقصه را دریافت می‌کند و براساس آنها پیام‌های لازم را به خریدار یا فروشنده‌ای که مشتری اوست می‌فرستد. لیکن وقتی هنوز در زمینه امضای الکترونیک، پشتوانه‌های حقوقی لازم و اعتماد سازی دشواری‌های قابل ملاحظه‌ای داریم تا زمان برطرف کردن این دشواری‌ها، مبادرت به تجارت الکترونیکی و بانکداری الکترونیکی عملاً ممکن نخواهد بود.

تلفن بانک: تلفن بانک این امکان را در اختیار مشتری بانک می‌گذارد که به آسانی و بدون محدودیت زمانی و مکانی اطلاعات مربوط به حساب خود را از بانک دریافت کند. برای این منظور مشتری از تلفن ثابت یا از تلفن همراه می‌تواند استفاده کند.

پاره‌ای از خدماتی که تلفن بانک برای مشتری انجام می‌دهد عبارت‌اند از:

– دریافت موجودی و دریافت گردش حساب (از طریق دورنگار)؛

– جابه‌جایی پول از یک حساب به حساب دیگر؛

– کسب اطلاع از وضعیت چکی که مشتری در وجه شخص دیگر صادر کرده است از این نظر که نقد شده، برگشت خورده، یا هنوز برایش اقدامی نشده است؛

– دستور پرداخت نشده چکی که مثلاً مفقود شده همچنین دستور پرداخت نشدن از حسابی که دفترچه مربوط به آن مثلاً به سرقت رفته است؛

– پرداخت قبض‌های آب، برق، گاز و تلفن.

مشتری بانک می‌تواند از طریق ثبت شناسه قبض و شناسه پرداخت و ارسال پیامک (SMS) در فرمت تعریف شده (از جانب بانک) از بانک بخواهد که مبلغ قبض را از حساب برداشت کند و به سازمان صادرکننده قبض بپردازد.

خطوط اعتباری بین بانکی (ریفاینانس^۱): بنگاه‌های تولیدی تجاری که قصد دارند مواد اولیه، قطعات یدکی و ماشین‌آلات وارد کنند، می‌توانند به بانک‌های کشور مراجعه و به گشایش اعتبار

اسنادی، با استفاده از خطوط اعتباری بین بانکی (= ریفاینانس) اقدام کنند.
بانک کشور فروشنده بنا به قراردادی که با بانک ایرانی (کشور خریدار) دارد، در مقابل ارائه اسناد، وجه کالای مورد سفارش را به فروشنده می‌پردازد و ظرف مهلت مورد توافق بین دو بانک، از بانک ایرانی دریافت می‌کند و بانک ایرانی هم ارزش ریالی این وجه، به علاوه هزینه استفاده از این تسهیلات، را به شرح زیر از مشتری ایرانی خود اخذ می‌کند:

– درصد کمی (مثلاً ۵ درصد) آن را در زمان گشایش اعتبار؛

– درصد کم دیگری (مثلاً ۵ درصد) آن را به هنگام معامله اسناد؛

– بقیه (مثلاً ۹۰ درصد) آن را در زمان بازپرداخت، یعنی در سررسیدهای پرداخت ارز به کارگزار.

اینترنت بانک: سایت اینترنتی بانک‌ها بستری امن و مطمئن برای مشتریان است که با استفاده از آن می‌توانند اطلاعات مورد نظر خود از تمامی حساب‌های خود (پس انداز، جاری، قرض الحسنه و ...) به دست آورند و عملیات بانکی مورد نظر خود را بر روی آنها اجرا کنند، برای این منظور بانک یک شماره رمز در اختیار مشتری قرار می‌دهد و مشتری با وارد کردن این شماره رمز به سایت اصلی بانک و شعبه اختصاصی که بانک برای وی طراحی کرده است وارد شود.

پارهای از عملیاتی که اینترنت بانک اجرا می‌کند عبارت‌اند از:

– گرفتن صورت حساب.

– انتقال وجه از حساب مشتری به حساب دیگر؛ برای این منظور مشتری حساب مقصد، حساب مبدأ، مبلغ و تاریخ انتقال وجه را باید انتخاب کند. تاریخ انتقال وجه می‌تواند تاریخ امروز یا تاریخی در آینده باشد. همچنین دستور انتقال وجه می‌تواند به طور مستمر باشد. مانند آنکه مشتری بخواهد روز آخر هر برج اجاره ماهانه منزل او به حساب موجود واریز شود.

– صدور دسته چک. برای این منظور مشتری باید شماره حساب جاری خود را با تعیین تعداد برگه‌های دسته چک (مثلاً ۱۰ برگ، ۲۵ برگ و ...) درج نماید.

– مسدود کردن برگه یا برگه‌هایی از دسته چک. مشتری می‌تواند به طور موقت (حداکثر یک هفته)

تا ارائه گواهی سرقت یا مفقودی از مراجع قضایی، چک یا چک‌های صادره خود را مسدود نماید.
طرح شتاب: شرکت خدمات انفورماتیک با استفاده از تجربیات موفق در کشورهای پیشرفته و امکانات رایانه‌ای و ارتباطی خود یک شبکه تبادل اطلاعات بین بانکی موسوم به طرح شتاب ایجاد کرده است و تقریباً تمامی بانک‌های دولتی و خصوصی کشور و بسیاری از مؤسسات اعتباری یا قبول شرایط و مقررات و انعقاد قرارداد عضو این طرح شده‌اند.

هر عضوی می‌تواند از تمامی دستگاه‌های خودپرداز (ATM) پایانه‌های فروش تمامی بانک‌های عضو استفاده کند و وجه مورد نیاز خود را دریافت یا پرداخت و همچنین مانده حساب خود را دریافت کند.

دستگاه‌های خودپرداز (ATM) و پایانه‌های فروش (POS) بانک پذیرنده، اطلاعات کارت‌های صادرشده سایر اعضا را جهت دریافت مجوز انجام تراکنش به سوئیچ شتاب ارسال می‌کند و پاسخ را نیز از بانک صادرکننده کارت و از طریق شتاب دریافت می‌کند.

پول شویی: پول شویی به عملیاتی تبدیل و تغییر ماهیت پول و سایر اقلام دارایی اطلاق می‌شود که از راه‌های غیرقانونی به دست آمده‌اند. پاره‌ای از این راه غیرقانونی عبارت‌اند از خرید و فروش مواد مخدر؛ قاچاق (به ویژه قاچاق دارو، اسلحه و انسان)؛ تقلب و تولید کالاهای غیرمجاز؛ اختلاس و حیف و میل اموال عمومی؛ فساد اداری به صورت‌های رشوه‌گیری، پارتی‌بازی و سوء استفاده از مقام و موقعیت شغلی؛ گروگان‌گیری؛ ترور؛ فحشا و قمار.

عاملان پول شویی می‌کوشند تا پول‌های به دست آمده از راه‌های غیرقانونی یادشده را به گونه‌ای تبدیل و جابه‌جا کنند که یافتن ردپای آنان آسان نباشد. برای این منظور از تمامی عوامل و امکاناتی که قابل دسترسی است بهره‌برداری می‌کنند. امروزه، این خلافکاران از خدمات متخصصان استفاده می‌کنند که توانمندی‌های الکترونیکی بالای دارند، با سازوکار بازارهای داخلی و بین‌المللی پول و سرمایه آشنا هستند و تفاوت‌های موجود در قوانین و کنترل‌های کشورهای مختلف را به خوبی می‌شناسند و بدین گونه با استفاده از سیستم‌های مالی پیشرفته، رایانه‌ها و ماهواره مبالغ هنگفتی پول را به راحتی جابه‌جا می‌کنند. پاره‌ای از متخصصانی که پول‌شویان از خدمات آنان استفاده می‌کنند عبارت‌اند از: وکلا و حقوق‌دانان؛ حسابداران و حسابرسان؛ مدیران ارشد نظام‌های مالی و پولی کشورها؛ دلالان طلا، املاک و عتیقه‌جات؛ متخصصان الکترونیک و رایانه.

پاره‌ای از مکان‌ها و ابزارها که پول‌شویان از آنها استفاده می‌کنند عبارت‌اند از: بازار بورس؛ صرافی‌ها، مؤسسات مالی - اعتباری، صندوق‌های قرض‌الحسنه؛ انجمن‌های خیریه، مناطق آزاد تجاری؛ سازمان‌های بیمه؛ کازینوها و قمارخانه‌ها، تأسیسات گمرکی؛ ارسال اعلامیه‌ها و صورت حساب‌های قلابی صادرات و واردات؛ بانک‌ها و شرکت‌های غیرمعروف در کشورهایی که رازداری تضمین شده است. بنابراین، در دنیای امروز، پول شویی یک جرم مستمر، سازمان‌یافته و اصولاً فرامرزی است که با بهره‌برداری از انواع و اقسام ابزارها درصد تطهیر درآمدهای هنگفت نامشروعی است که از راه‌های غیرقانونی و مجرمانه به دست آمده‌اند.

گردش فیزیکی منابع مالی پول شویی به صورت های مختلف صورت می گیرد؛ مانند سپرده گذاری در سیستم مالی و اعتباری؛ خرید و فروش اوراق بهادار؛ زمین؛ مسکن؛ کالاهای عتیقه و گران بها؛ پرداخت وجوه مذهبی؛ کمک به احداث مرکز مذهبی و خیریه؛ اهدای کمک به مدارس، بیمارستان ها و دستگاه های دولتی.

آثار اقتصادی پول شویی: پول شویان به منظور تطهیر وجوه و دارایی های غیرقانونی خود آنها را وارد چرخه اقتصاد می کنند (و با استفاده از اعتبار قانونی بخش خصوصی مبادرت به انتقال این وجوه و دارایی های کثیف می نمایند) در نتیجه، از سویی به حرمت و اعتبار بخش خصوصی لطمه می زنند و از سوی دیگر مانعی در برابر رقابت کامل ایجاد می کنند. مثلاً در آمریکا جرائم سازمان یافته و قاچاق مواد مخدر در سالن های پذیرایی پیتزا فروشی ها اتفاق می افتد. زیرا ذهن عامه مردم آمریکا پیتزا فروشی ها محیط های سالمی نیستند. همچنین بخش زیادی از فعالیت های پول شویی با استفاده از شبکه های گسترده مؤسسات مالی بزرگ دنیا انجام و پول شویان پس از رسیدن به اهداف خود، ناگهان ناپدید می شوند و این مسئله به اعتبار مؤسسات مالی جهان لطمه می زند. از سوی دیگر، چون پول شویان در بخش هایی سرمایه گذاری می کنند که لزوماً از لحاظ اقتصادی سودآور نیست از این طریق، مانع رقابت کامل می شوند.

آثار منفی پول شویی در رشد اقتصادی: مایکل کامدسوس، رئیس پیشین صندوق بین المللی پول معتقد است که حجم پول شویی در جهان، ۲ تا ۵ درصد تولید ناخالص داخلی جهان را تشکیل می دهد. پول شویی آثار منفی زیادی بر نرخ ارز و نرخ بهره بانکی دارد و مانع از آن می شود که این نرخ ها در شرایط رقابتی تعیین شود. نرخ های غیررقابتی کنترل سیاست های پولی، مالی و اقتصادی را از دست دولت خارج می کند و این گونه پول شویی آثار منفی زیادی بر رشد اقتصادی دارد. مثلاً، در برخی از کشورها، افزایش سرمایه گذاری در بخش مسکن و ساخت هتل به سبب افزایش تقاضای واقعی نبوده بلکه مهم ترین عامل آن وجود پول های کثیف است. همچنین سرازیرشدن مبالغ هنگفتی پول کثیف به بازار بورس به افزایش بی رویه قیمت سهام و در نهایت به پیدایش حباب های قیمتی در یک دوره از زمان منجر می شود. لیکن در دوره زمانی دیگر با ناپدید شدن ناگهانی پول شویان این حباب ها فروکش می کنند و قیمت سهام رو به کاهش می گذارد. سرمایه گذاران بورس متضرر می شوند و اعتماد عمومی به بازار بورس آسیب می رساند که یکی از نتایج آن تغییر جهت سرمایه گذاری از بلندمدت به کوتاه مدت (حتی یک دو دوره) است.

آثار منفی پول شویی در درآمدهای مالیاتی دولت: بسیاری از فعالیت های پول شویی اصولاً

در بازار سیاه اتفاق می افتد. در نتیجه، بازارهایی که به مبادلات مشروع و قانونی پای بند هستند محدودتر می شوند و شفافیت مبادلات اقتصادی کاهش می یابد. در چنین فضایی تشخیص مؤدیان مالیاتی دشوار می گردد. همچنین درآمدهای مالیاتی دولت کاهش می یابد و دولت مجبور می شود که برای جبران کاهش درآمدهای مالیاتی خود، نرخ مالیات ها را افزایش دهد. فعالان اقتصادی سالم و مصرف کنندگان، ناگزیر بار سنگین نرخ های افزایش یافته را تحمل می کنند.

آثار منفی پول شویی در خصوصی سازی: پول شویی، تلاش های دولت را برای خصوصی سازی با تهدید جدی روبه رو می کند. زیرا بسیاری از صاحبان و جوه غیر قانونی می کوشند با خرید بانک ها، شرکت ها و بنگاه های دولتی پول های کثیف خود را به پول های قانونی تبدیل کنند. این هدف، با افزایش کارآیی و بهره وری و سایر اهداف خصوصی سازی (که در فصل ۳ توضیح داده شد) ناسازگار است.

راه های مبارزه با پول شویی: با توجه به ماهیت پلید و غیر قانونی پول شویی و آثار منفی آن، مبارزه با پول شویی یک وظیفه ملی و بین المللی است. برای مبارزه با آن، دولت ها باید اقدامات زیر را به طور جدی به عهده گیرند:

مبارزه با فساد مالی - اداری: که از سوی فساد مالی یکی از منابع پیدایش جوه و دارایی های حوزه پولی است و از سوی دیگر، فساد اداری زمینه ساز بستری مساعد برای عملیات پول شویی است. بنابراین، دولت در خشکانیدن ریشه های این دو پدیده شوم باید بسیار بکوشند.^۱

از سوی به کارگیری سازو کار مناسب مالی و مالیاتی و از سوی دیگر، گسترش حساسرسی و نظارت مالی بر فعالیت های اقتصادی به منظور شفاف سازی اقتصاد و جلوگیری از فرار مالیاتی و استقرار جرمه مناسب برای متخلفان به گونه ای که انگیزه تخلف را از میان ببرد.

به کارگیری سازو کار مناسب برای بازارهای پول و سرمایه. مثلاً در انگلستان سازمان های مالی موظف اند که هرگونه داد و ستد مشکوک را - همچنین داد و ستدهایی را که مبلغ آنها از ده هزار پوند، متجاوز است - گزارش کنند.

احراز هویت مشتریان در بانک ها و دیگر بنگاه های سپرده پذیر.

کنترل مرزها و مبادی ورودی و خروجی کشور، به منظور جلوگیری از خروج جوه نقد و سایر

۱- اخیراً سازمان «شفافیت بین الملل» با توجه به میزان رواج فساد بر روی ۱۴۶ کشور تحقیق کرده و به آنها از ۱ تا ۱۰ نمره داده است (پاک ترین کشور نمره ۱۰ دریافت می کند). در بین این کشورها ۶۰ کشور نمره کمتر از ۳ دریافت کرده اند و تفسیر آن این است که بخش عمومی این ۶۰ کشور غرق در رشوه خواری و فساد است. فاسد ترین کشورهای جهان عبارت اند از: بنگلادش، هائیتی، نیجریه، چاد، میانمار، آذربایجان و پاراگوئه که عموماً نمره کمتر از ۲ را دریافت کرده اند. متقابلاً فنلاند، نیوزیلند، دانمارک، ایسلند، سنگاپور، سوئد و سوئیس نمره های بالای ۹ ردیف کرده اند و پاک ترین کشورهای جهان هستند.

اقلام دارایی از کشور. همچنین ورود و جوه نقد و سایر اقلام دارایی‌های مشکوک به کشور همکاری و همراهی با پلیس مالی بین‌المللی.

قوانین بین‌المللی برای مبارزه با پول‌شویی: در گذشته تنها داد و ستد مواد مخدر جرم تلقی می‌شد و بنابراین تنها درآمد حاصل از داد و ستد مواد مخدر درآمد غیرقانونی تلقی می‌شد. از این‌رو، در سال ۱۹۸۸ منشور سازمان ملل متحد دربارهٔ مواد مخدر و مواد روان‌گردان صادر شد. این منشور در سال ۱۳۷۰ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است.

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و سرازیر شدن جوه ثابتی از انواع فعالیت‌های مجرمانه به بازارهای جهانی لازم بود اندیشهٔ مبارزه با پول‌شویی نیز به حوزه‌های غیر از داد و ستد مواد مخدر نیز گسترش یابد:

در سال ۱۹۹۰ منشور اتحادیهٔ اروپا دربارهٔ پول‌شویی و توقیف درآمدهای حاصل از جرایم صادر شد.

در سال ۱۹۹۲ قطع‌نامهٔ سازمان بین‌المللی کمیسیون بورس اوراق بهادار در راستای مبارزه با پول‌شویی در بازار سرمایه تصویب شد.

در سال ۲۰۰۰ کنوانسیون پالرمو ملل متحد علیه جنایات سازمان‌یافته فراملی با امضای ۱۴۷ دولت تصویب شد.

در سال ۲۰۰۲ قانون عایدات جنایی تصویب شد.

سرانجام در سال ۲۰۰۳ قانون ضد پول‌شویی تصویب شد که قانونی است فرامرزی و سازمان تجارت جهانی، بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول نیز از آن حمایت می‌کنند.

ضرورت مبارزه با پول‌شویی در ایران در ارتباط با نظام بانکی: کمیتهٔ بال سوئیس کمیته‌ای اخلاقی، رفتاری و حرفه‌ای ناظر بر عملیات بانکی است که با هدف ایجاد نظام اخلاقی و رفتاری و نظم و انضباط تشکیل شده و سابقه‌ای ۴۰ ساله دارد. اگر بانکی عضو این کمیته نباشد و از مقررات آن تبعیت نکند از سیستم بانکی دنیا طرد می‌شود.

بانک مرکزی ایران، به‌ویژه به منظور مقابله با تحریم تعدادی از بانک‌های ایرانی از جانب گروه کاری خاص عملیات مالی (FATF)، از سه سال پیش اقدام به تصویب آئین‌نامه‌هایی کرده است تا در پرتو اجرای آن‌ها سیستم بانکی کشور به سطح مورد نظر کمیتهٔ بال برسد. پس از ابلاغ این آئین‌نامه‌ها به سیستم بانکی کشور سلامت این سیستم ارتقا خواهد یافت و راه برای ورود پول‌های کثیف به این سیستم مسدودتر خواهد شد.

بدیهی است که تصویب و اجرای قانون مبارزه با پول شویی در این زمینه کارسازتر خواهد بود. زیرا نبود قانون مبارزه با پول شویی مهم ترین بهانه در دست گروه کاری خاص عملیات مالی (FATF) برای تحریم بعضی از بانک های ایران بوده است. اجرای قانون مبارزه با پول شویی زمینه گسترش فعالیت های بین المللی بانک های کشور را فراهم خواهد کرد و به آن ها امکان خواهد داد که رابطه خود را با بانک های جهان گسترش دهند.

قانون مبارزه با پول شویی در ایران : قانون مبارزه با پول شویی در ماه های آخر سال ۸۶ به تصویب مجلس شورای اسلامی و تأیید شورای نگهبان رسید و از جانب رئیس جمهور برای اجرا به وزارت امور اقتصادی و دارایی ابلاغ شد. قرار است شورای عالی مبارزه با پول شویی به ریاست وزیر امور اقتصادی و دارایی و با عضویت وزیر اطلاعات و رئیس کل بانک مرکزی، وزیر بازرگانی و وزیر دادگستری تشکیل گردد.

البته چون متخلفان در روش های پول شویی در طول زمان تغییراتی می دهند قانون مبارزه با پول شویی هم باید به طور مداوم مورد بازنگری قرار بگیرد.

یکی از ضعف های موجود در سیستم مالی ایران وجود تعداد زیادی فعال اقتصادی است که دفاتر قانونی نگه نمی دارند و در عین حال بسیاری از پرداخت ها به صورت نقدی به انجام می رسد از این رو اجرای قانون پول شویی سخت و پرهزینه خواهد بود.

چهارچوب حقوقی لایحه پول شویی در ایران چهارچوب متعارف جهان است و این چهارچوب تعارضی با اصل برائت ندارد. براساس اصل برائت اشخاص صاحب پول هستند و پول آنان پاک و مبرا از آلودگی است مگر آنکه خلاف این امر به اثبات برسد. این قانون حوزه های مختلف نظام بانکی، بورس، گمرک، بیمه ها و سایر نهادهای لازم را پوشش می دهد.

سوالات

- ۱- چهار گروه اصلی حرفه بانكداري را تعريف كنيد.
- ۲- نقش بانك‌هاي خصوصي را در تحولات بازار پول‌كشور بيان كنيد.
- ۳- سهم بانك‌هاي خصوصي از بازار پول ايران و دلایل چندان بالانبودن آن را توضیح دهید.
- ۴- سابقه تسهیلات تكلیفی و معایب آن را توضیح دهید.
- ۵- عقود مشاركتی و عقود مبادله‌ای را تعريف كنيد.
- ۶- خصوصي‌سازي بانك‌هاي تجاري دولتي را توضیح دهید.
- ۷- ضرورت رتبه‌بندی اعتباری مشتریان توسط بانك‌ها را توضیح دهید.
- ۸- اثر نرخ بهره را در حجم سرمایه‌گذاری و نرخ تورم توضیح دهید.
- ۹- اثر الكترونيك شدن عملیات بانك‌ها را در توسعه تجارت الكترونيك بيان كنيد.
- ۱۰- پنج مورد از خدماتی را نام ببرید كه تلفن بانك برای مشتری انجام می‌دهد.
- ۱۱- ریفاینانس را توضیح دهید.
- ۱۲- پول‌شویی را تعريف كنيد.
- ۱۳- آثار اقتصادی پول‌شویی را توضیح دهید.
- ۱۴- قوانین بین‌المللی برای مبارزه با پول‌شویی را توضیح دهید.
- ۱۵- ضرورت مبارزه با پول‌شویی در ایران را توضیح دهید.